

5

B E Ŗ İ N C İ - K İ T A P Ç I K

**KENTSEL MİRASIN SOMUT
OLMAYAN KÜLTÜREL
NİTELİKLERİNİ ANLAMAK
VE BELGELEMEK**

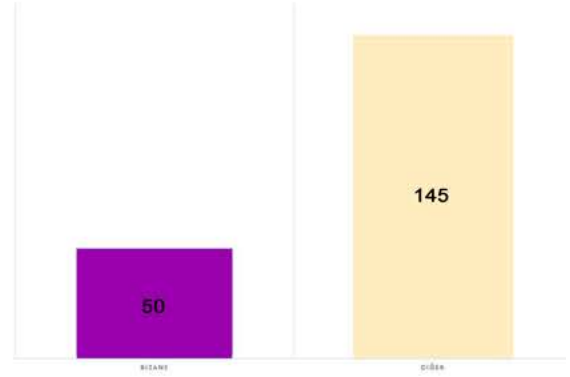

BİZANS TEMASI / BYZANTINE THEME

Lejant / Legend

- Bizans Teması / Byzantine Theme
- Diğer / Other
- UNESCO Dünya Kültür Miras Alanı Sını / UNESCO World Heritage Site Boundary
- İstanbul Kara Surları / The Istanbul Land Walls

*Bu harita, yürüyüş etnografileri kapsamında yapılmış 45 görüşmenin değerlendirilmesi sonucu oluşturulmuştur. / This map is the result of the evaluation of 45 interviews realized within the scope of walking ethnographies.

*Toplam 195 konum bulunmaktadır. Konumsal alıntılarının %34,5'inde Bizans dönemine ilişkin bilgi verilmektedir. / In total, there are 195 locations. In 11,5% of the spatial quotations, information is given about the Byzantine period.

İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak:
İstanbul Kara Surları Örneği
TÜBİTAK ve RCUK Araştırma Projesi
Plural Heritages of Istanbul:
The Case of the Land Walls
TUBITAK and RCUK Research Project

Yürütücüler / Principal Investigators
Prof. Dr. Christopher Whitehead (Newcastle Uni.)
Prof. Dr. Asu Aksoy Robins (Bilgi Uni.)

Araştırmacılar / Co-Investigators
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Figen Kıvılcım Çorakbaş
Yard. Doç. Dr. / Asst. Prof. Dr. Tom Schofield
Dr. Gönül Bozoğlu
Daniel Foster-Smith

Bursiyerler / Research Fellows
Dr. Ayşegül Yılmaz
Zeynep Kunt
Talha Aksoy
Serhat Sarı
Buse Baloğlu

Mart 2018 / March 2018

[Şekil 1] GIS map

Bu kitapçık kimler için hazırlandı?

- Kültürel miras konusunda çalışan uzman kişiler
- Belediyelerin ilgili müdürlükleri
- Kültürel miras varlığı, tarihi çevre, topluluklar ve kentsel gelişim gibi alanlarla ilgilenen sivil toplum kuruluşları
- Sivil toplum paydaşları
- Araştırmacılar

(Kapak görüntüsü)
Katılımcı

Bu kitapçık, aşağıdaki konularda yenilikçi yöntemler geliştirmeniz için hazırlanan altı kitapçıktan üçüncüsüdür:

- Geçmişe günümüzde değer atfetmek
- Mahallelilerle birlikte yerel kültürel miras değerlerini keşfetmek
- Kültürel mirasa ilişkin farklı anlamları, ve mekanlar ve bunların geçmişleriyle ilgili anlatıları dikkate almak
- Kültürel mirası yerel ve yerel olmayan hedef kitlelere sunmak
- Sosyal bütünlüğü güçlendirmek ve kültür turizmi geliştirmek

Bu neden önemlidir?

Topluluklar genellikle kültürel miras ile güçlü ilişkiler kurar, ve ona kişisel anlamlar atfederler. Gruplar genellikle yaşadıkları veya geçmişte yaşamış oldukları yerler ile ilgili toplumsal belleğe sahiptirler ve bunu sürdürürler. Bunun yanı sıra, bireyler de benzeri miras alanlarına kişisel anlamlar yükleyebilirler. Buna benzer hafıza pratikleri anlam-yapımı süreçleri somut ve somut olmayan kültürel miras (SOKM) ile ilişkilendirir, ve bunun miras yönetim, yorumu ve toplumun katılımı süreçlerinde yansıtılması önemlidir.

Anıtlar, sokaklar, tarihi yapılar, miras alanları, yöresel mimari, ağaçlar ve tarihi bahçeler gibi doğal ve yapısal bileşenlerden oluşan kentsel miras, genellikle malzeme, renk, doku, ölçek ve ışık gibi fiziksel özellikler üzerinden tanımlanır ve deneyimlenir. Diğer yandan, fiziksel varoluşlarının ötesinde, kent varlıklarını miras yapan şey tartışma konusudur. UNESCO gibi resmi kurumlar açısından bir varlığın miras olarak ele alınıp alınamayacağına karar vermek için genellikle –çoğu zaman bir alanın insan kültürünün önemli bir ifadesi olması durumu ile bağlantılı- belirli kriterler vardır. Ancak bunun yanı sıra, insanların tarihi alan ya da uygulamaları atfettiği anlamlar da bu alan ve uygulamaları miras olarak nitelendirmek için kriter olarak düşünülebilir. Bu bakış açısıyla, miras bir nesne ya da ‘şey’ değil, daha çok bir geçmişi değerlendirme sürecidir.

kentin miras varlıklarını oluşturan şey onlarla ilişkilendirilmiş anlamlar, anılar vb. ya da onları yaratma bilgisidir.

Somut olmayan değerler, insanın dünya ile etkileşimi sonucunda üretilen her şeye atfedilen anlamlardır. Bu anlamlar, “mekan”ın “yer”e, “yapı”nın “barınak”a dönüşmesi için gereklidirler.

Sosyolog Maurice Halbwachs ‘toplumsal bellek’ kavramını ilk olarak 1925 yılında Les Cadres sociaux de la mémoire başlıklı kitabında, bir gruba ait ve bu grubun birliği için önemli olan paylaşılan bilgileri ve anıları tanımlamak için kullandı. Buradaki anahtar fikirlerden biri tüm kişisel anılarımızın sosyal süreçler ve gruplar içindeki etkileşimler gibi ‘çerçeveler’ tarafından bazı yollarla şekillendirildiğidir. Kavramın ortaya çıkışından bu yana, bir grubun anı ‘paylaşmasının’ gerçekten mümkün olup olmadığı konusu çok tartışılmıştır. Buna karşın, bazı gruplarda ortak hikayelerin ve referansların olduğu ve grup üyelerinin genellikle paylaşılan bir bellek ve kimlik olduğuna inandıklarını inkar edilemez.

Olick, J. K. (2011) Vered Vinitzky-Seroussi, and Daniel Levy, eds. The Collective Memory Reader. Oxford University Press.

Karakul, Ö. (2011) "A Holistic Approach to Historic Environments Integrating Tangible and Intangible Values, Case Study: İbrahimpaşa Village In Ürgüp". PhD Thesis. Middle East Technical University, Ankara.

Miras, tıpkı ruhun soyut, beden in ise somut olarak birer parçası oldukları insan gibi iki temel boyuta sahiptir. İlginçtir ki somutun gerçekliği, somut olmayan ruha bağlıdır.

Jigyasu, R. (2015) "The Intangible Dimension of Urban Heritage". In F. Bandarin & R. Oers (Eds.), Reconnecting the City The Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage (pp. 129-144), West Sussex, UK: Wiley Blackwell.

Somut olmayan nitelikler, somut kültürel mirasın -onun içkin (esas) değerini şekillendiren- bileşenleridir. Somut olmayan mirasın değerlendirilmesi, sadece somut olanı korumak için bir zemin oluşturmakla kalmayıp toplumsal bellek hislerinin de sürdürülmesini sağlayabilir. Bu sebeplerle, mirasın çoğul anlamlarını kavramak ve kentsel mirasın somut olmayan niteliklerini belgelemek, analiz etmek, yorumlamak ve sunmak için yöntemler geliştirmek, kültürel mirasın korunması ve geleceğe aktarılması için çok önemlidir.

Mirasın toplumsal belleğin sürdürülmesi ve topluluk içindeki ve topluluklar arasındaki çoğul bakış açılarının yansıtılması konusundaki rolünün anlaşılması başka yönlerden de önemlidir, çünkü kültürel miras, bu serideki "Toplumla Çalışarak Kültürel Mirasa Yeni Değer Atfetmek" başlıklı 2. Kitapçık'ta tartışıldığı gibi; huzurlu bir arada yaşam için farkındalık yaratmaya ve zemin oluşturmaya yardımcı olabilir.

Somut olmayan miras nedir?

"Kültürel miras" kavramının kapsamı, 1972 Dünya Miras Sözleşmesi'nden bu yana genişlemiş; ve bu durum UNESCO, ICOMOS, ICCROM vb. uluslararası kurumların belgeleri, bildirgeleri ve tüzüklerinde yansıtılmıştır. Somut olmayan değerler ile ilgili farkındalığın artması konusunda dikkat çeken uluslararası tüzüklerden bazıları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Yıl / Kurum	Tüzüğün adı	Kısa bir özet
1979 ICOMOS [Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi]	Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1979. 1981, 1988, 1999 ve 2013'te gözden geçirildi.)	Yer, kültürel önem ve doku terimlerine odaklanmaktadır. kültürel önem, geçmiş, şimdi ve gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel ya da sosyal (veya 1999 versiyonuna göre "ruhani") değer anlamına gelmektedir; doku ise yerin bütün fiziksel malzemesi anlamındadır.
ICOMOS 1987	Washington Tüzüğü (ICOMOS, 1987)	şehir ile çevresi arasında yaratılan ilişkilerden ve geleneksel kentsel mirasın hem somut hem de somut olmayan değerlerinden bahsetmektedir.
1989 UNESCO [Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü]	Geleneksel Kültür ve Folklorun Korunmasına Dair Tavsiye Kararı (UNESCO, 1989)	Folklorun, kültür mirası ve yaşayan kültürün somut olmayan bir parçası olmasının kendine özgü doğası ve önemi vurgulanmaktadır.
ICOMOS 1994	Özgünlük Üzerine Nara Belgesi (ICOMOS, 1994)	Özgünlük fikrini temsil etmektedir; kültür ve miras çeşitliliğinin, tüm insanlığın ruhsal ve entelektüel zenginliği açısından yeri doldurulmaz bir kaynak olduğunu vurgular. <i>"Bütün kültürler ve toplumlar, farklı biçimler ve anlamlarda da olsa, miraslarını oluşturan somut ve somut olmayan ifadelerle dayanırlar ve bunlara saygı gösterilmelidir."</i>
UNESCO 2001	Kültürel Çeşitlilik Üzerine Uluslararası Beyanname (UNESCO, 2001)	<i>Çeşitliliğin, "insanlığı oluşturan toplumların ve grupların kimliklerinin tekiliği ve çoğulluğunda saklı olduğu" belirtilmektedir.</i>
UNESCO 2002	İstanbul Beyannamesi (UNESCO, 2002) (Kültür Bakanlarının Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı'nda kabul edilmiştir.)	Somut ile somut olmayan miras arasındaki dinamik bağlantıya ve yakın etkileşime dikkat çekmektedir.
UNESCO 2003	Somut Olmayan Kültür Mirasının Korunmasına Yönelik UNESCO Sözleşmesi (UNESCO, 2003)	Somut olmayan kültür mirasının korunmasının amaçları; ona gereken saygıyı sağlamak; önemine dair farkındalığı artırmak ve uluslararası işbirliği ve yardımı temin etmektir.

[Tablo 1] Somut olmayan değerler üzerine uluslararası tüzükler

Bu tüzükler, 2003 Somut Olmayan Kültür Mirasının Korunmasına dair UNESCO Sözleşmesi'ne rehberlik etmişlerdir. Bu sözleşme:

- somut olmayan kültür mirasının önemini vurgulamak,
- ona gereken önemin verilmesini sağlamak,
- farkındalığı arttırmak ve
- uluslararası işbirliği ve yardım için bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

"Somut olmayan mirasın korunması" terimi araştırma, belgeleme, koruma ve yeniden canlandırma anlamına gelmektedir (UNESCO, 2003).

Sözleşmenin 2.1 numaralı maddesinde "somut olmayan kültürel miras" şöyle tanımlanmıştır:

"Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin, kültür miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgiler, beceriler -bunlara ilişkin araçlar, nesneler, insan yapımı eşyalar ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. Nesilden nesile aktarılan bu somut olmayan kültür mirası, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli olarak yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur.

2.2 numaralı maddede somut olmayan kültür mirasının alanları şöyle listelenmiştir:

1. Somut olmayan kültür mirasının taşıyıcısı görevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve ifadeler;
2. Sahne sanatları;
3. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şenlikler;
4. Doğa ve evren hakkındaki bilgi ve uygulamalar;
5. Geleneksel zanaatkarlık.

Geleneksel karakterinin yanı sıra somut olmayan kültürel miras, şimdiki zamanda uygulandığı için; yaşayan bir mirastır. Kapsayıcıdır ve geçmiş, günümüz ve gelecek arasındaki bir bağlantı kurar; kimlik ve süreklilik hislerine katkı sağlar. Bununla birlikte, geleneklerin ve becerilerin nesilden nesile aktarılmasına yardım eder. Somut olmayan miras, toplulukların, grupların ya da bireylerin oluşturduğu, sürdürdüğü ve aktardığı toplum kökenli bir değerdir. UNESCO, somut olmayan kültürel miras ile ilgili anahtar bakış açısını şu şekilde tanımlar:

Kültürel miras anıtlar ve nesne koleksiyonları ile sınırlı değildir. Sözlü gelenekler, performans sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller, şenlikler, doğa ve evren ile ilgili uygulamalar veya geleneksel zanaatları üretmek için bilgi ve beceriler gibi, atalarımızdan miras kalan ve çocuklarımıza aktarılan geleneksel ve yaşayan ifadeleri de içerir.

Kırılgan olmasına rağmen somut olmayan kültürel miras, artan küreselleşme karşısında kültürel çeşitliliği sürdürmek için önemli bir faktördür. Farklı toplulukların somut olmayan kültürel mirasının anlaşılması kültürlerarası diyaloga yardımcı olur, ve diğer yaşam yolları için karşılıklı saygıyı teşvik eder.

Somut olmayan kültürel mirasın önemi kültürel tezahürün kendisi değil, onun sayesinde bir nesilden diğerine aktarılan bilgi ve becerilerin zenginliğidir. Bu bilgi aktarımının sosyal ve ekonomik değeri bir devletteki azınlık gruplarına ve ana-akım sosyal gruplara bağlıdır, ve gelişmiş devletler kadar gelişmekte olan devletler için de önemlidir.

Somut olmayan kültürel miras:

Geleneksel, çağdaş ve aynı zamanda yaşayan bir mirastır: somut olmayan kültürel miras yalnızca geçmişten miras kalan gelenekleri değil, aynı zamanda farklı kültürel grupların yer aldığı çağdaş kırsal ve kentsel uygulamaları da temsil eder;

Kapsayıcı: başkaları tarafından uygulananlara benzeyen somut olmayan kültürel miras ifadelerini paylaşabiliriz. Bunlar komşu köyden veya dünyanın öteki tarafındaki bir kentten veya göç etmiş ve farklı bir bölgeye yerleşmiş insanlardan kaynaklansa da, bunların tümü somut olmayan kültürel mirastır: bir nesilden ötekine geçmiştir, çevreleriyle etkileşim halinde evrimleşmiştir, ve geçmişten günümüz aracılığı ile geleceğe bir bağlantı sağlayarak bir kimlik ve devamlılık hissi edinmemize katkıda bulunur. Somut olmayan kültürel miras belli uygulamaların bir kültüre özel olup olmadığı konusunda sorulara yol açmaz. Bireylerin kendilerini bir veya birden çok topluluğun ve daha geniş olarak toplumun bir parçası hissetmelerine yardım eden bir kimlik ve sorumluluk hissini teşvik ederek sosyal kaynaşmaya katkıda bulunur.

Temsilci: somut olmayan kültürel mirasa karşılaştırmalı olarak, ayrıklığı veya istisnai değeri dolayısıyla sadece kültürel bir varlık olarak değer verilmez. O, topluluklardaki temelinden beslenmektedir ve gelenek bilgileri, becerileri ve alışkanlıkları nesilden nesile diğer topluluklara veya topluluğun geri kalanına geçen kişilere bağlıdır.

Topluluk-temelli: somut olmayan kültürel miras, sadece onu yaratan, sürdüren ve aktaran topluluk ya da bireyler onu kültürel miras olarak tanırsa miras olabilir. Onların tanınması olmaksızın, diğer hiç kimse verili bir ifade ya da uygulamanın onların mirası olduğuna onların yerine karar veremez.

UNESCO (2018) "What is Intangible Cultural Heritage?"
<https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>

Bu tanımdan görüleceği gibi somut olmayan miras dinamik, sürekli biçimde gelişir ve değişikliklere uyum sağlar. Dolayısıyla somut olmayan miras, geleneksel olduğu kadar çağdaştır ve aynı zamanda yaşamına devam etmektedir. Onun tarihi kentsel peyzajdaki dışavurumu, yerel toplulukların mevcut sosyo-kültürel ve ekonomik koşullara ve geleceğin ne getireceğine dair inançlara uyarlanması bakış açısıyla ele alınmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen 2003 UNESCO Somut Olmayan Kültür Mirası Sözleşmesi'nin referans verdiği önceki uluslararası belgelerin aksine, 2003 UNESCO Sözleşmesi, -diğer sözleşmeler tarafından tam anlamıyla benimsenmeyen ve somut temsillerinde nispeten "zayıf" olan- somut olmayan kültürel miras çeşitliliğine odaklanmaktadır. Sözleşme bu açıdan önceki belgelerin tamamlayıcısıdır. Bu sebeple, ne kentsel mirasın somut olmayan niteliklerini ne de somut olmayan kültürel miras ile kentsel mirasın kendi aralarındaki bağlantılarını ele almaktadır.

2017 Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme Uygulama Rehberi'nin 83. maddesine göre:

Ruh ve his gibi öznel nitelikler, özgünlük durumlarının pratik uygulamalarında kolayca ele alınamazlar, fakat buna karşın, örnek olarak geleneği ve kültürel sürekliliği devam ettiren topluluklarda, yerin karakter ve hissinin önemli göstergeleridir.

UNESCO (2017) "Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention".
<https://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Buna karşın, her bir miras örneği hem somut hem de somut olmayan yönlerden oluşmaktadır. Mirasın hem somut hem de somut olmayan özelliklerini kabul eden bütünlük bir koruma yaklaşımı, kültürel öneme katkıda bulunan kültür mirasının (estetik, tarihi, bilimsel ve sosyal değerler gibi) bütün değerlerini muhafaza etmeyi gerektirir.

Mirasın somut olmayan saklı boyutları somut mirasta kapsamaktadır. Bu saklı boyutlar, yapı sistemi için ilkeler ve kurallar; (kutsal) oranlar; inançlar; teknolojiler ve ölçü birimleri, işlev ve planlama sistemlerinin yanı sıra, sitlerin bir parçası olduğu yaşam biçimleri olabilir. Hem somut hem de somut olmayan öğeleri dikkate alan bütünlük koruma yaklaşımı, 'özgünlük' durumunun 'kullanım ve işlev', 'gelenekler, teknikler ve yönetim sistemleri', 'dil ve somut olmayan mirasın diğer türleri', ve 'ruh ve his' olarak kavramsallaştırılan nitelik gibi bazı bileşenlerinin, devamını garanti edebilir.

2003 UNESCO Sözleşmesi'nde çerçevesi çizilen somut olmayan kültür mirası ile miras alanlarının somut olmayan değerleri arasındaki bir ayrım yapmak amacıyla, miras uzmanı Harriet Deacon, ilki için "somut olmayan miras" ve ikincisi için "yaşayan miras" terimlerini kullanılmıştır.

Benzer şekilde, somut olmayan miras, birkaç on yıl boyunca folklor ve gelenek olarak tanımlanırken, yakın zamanda, -2001 tarihli ve aynı adlı UNESCO bildirgesinde tanımlandığı gibi- İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirasının 'Başyapıtları'nı kapsayacak şekilde biçim değiştirmiştir. En güncel model, geleneklerin taşıyıcılarını, aktarıcılarını ve onların habitusları ile yaşam alanlarını dikkate alarak kültürün yeniden üretimini öne çıkarmaktadır. Somut olmayan miras, somut mirasın içinde ve çevresinde, hem fiziksel nesneleri hem de insan inançlarını içeren kültürel sistemlerde var olur; doğal miras gibi canlıdır. Bu sebeple, bütün sistem canlı bir varlık olarak düşünülmelidir.

Somut olmayan mirası içermeyen bir somut miras sadece bir kabuk ya da atıl bir meseledir. Somut olmayan miras ise yalnızca kapsanan değildir, aynı zamanda kişilerin maddi ve toplumsal dünyalarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Deacon, Batı'nın somut olmayan kültür mirasına yönelik yaklaşımını şu şekilde eleştirmektedir:

Bazı ülkeler -özellikle Doğu Asya'dakiler- maddi olmayan mirasın önemini uzun zamandır kabul etmiş durumdalar, ancak Batı, mekanlar ve nesnelerle ilişkili olan yaşayan mirası ve somut olmayan değerleri miras-olmaya-değer olarak kabul etmekte yavaş kaldı. Yerlerin somut olmayan değerlerinin -estetik değer gibi- miras-olmaya-değer olarak kabul edildiği yerlerde bunlar topluluk-tanımlı değerler değil de uzman-tanımlı değerler olarak görülmüştür. Toplumsal değer, miras değerinin bağımsız bir yönünden ziyade, yerin miras değerinin teyidi olarak görülmüştür. Batılı gelenekte miras alanlarının tanımlanması için ana kriterler mimari tarz ve tarihi önem olagelmıştır.

Deacon çalışmasında ayrıca somut değerlerin somut olmayanlardan, uzman-tanımlıların topluluk-tanımlılardan daha değerli olduğuna dair Batılı algıyı da eleştirmektedir.

Projemizde, Kitapçık 4'te (Toplumla Beraber-Üretim) detaylıca anlatılan çeşitli yöntemler aracılığıyla yerli halkın kişisel/toplumsal belleğine başvurarak somut olmayan mirasın niteliklerini tanımlamayı amaç edindik. Ancak, topluluktan alınan bilgilerden hiçbir zaman mekanın "saf olarak" topluluk-tanımlı bir dizi somut olmayan değerinin çıkarılamayacağı savunulabilir, çünkü:

- daha önceden uzmanlar tarafından belirlenen yöntemler (yani görüşmelerin yapısı, çıktılar ve gereklilikleri için seçilen araçlar) topluluk temsilcilerinin değer tanımlamalarını değiştirebilir ve
- topluluktan edinilen bilgilerin somut olmayan kültür değerleri olarak takdim edilebilmeleri için uzmanlar tarafından yorumlanması gerekir.

Sonuç olarak, somut olmayan miras değerlerini tanımlamaya yönelik katılımcı yaklaşımlar topluluk üyeleri ve uzmanlar arasında işbirliğini gerektirir. Sonuçlar, tüm paydaşların değişik oranlarda katkıda bulunması sebebiyle her zaman ortak çalışmanın bir sonucudur ve yalnızca bir paydaşa atfedilemez.

Deacon, H. et al (2004) The Subtle Power of Intangible Heritage: Legal and Financial Instruments for Safeguarding Intangible Heritage, HSRC Press.

UNESCO (2001) "Proclamation of the Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity (2001-2005)".

<https://ich.unesco.org/en/proclamation-of-masterpieces-00103>

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004) "Intangible Heritage as Metacultural Production". Museum International, 56:1-2, 52-65.

Deacon, H. (2004) "Intangible Heritage in Conservation Management Planning: The Case of Robben Island", International Journal of Heritage Studies, 10:3, 309-319.

Yerler, İnsanlar ve Hikayeler

Miras alanları kendine özgü tarihsel ve kültürel özellikleri olan yerlerdir. Neredeyse tüm örneklerde, çok katmanlı kültürel veya tarihi kentsel/kırsal bölgelerdir. Sadece bulunduğu çevrenin fiziksel bileşenlerini (doğa ve yapılar) içermekle kalmayan; aynı zamanda geçmişin izlerini de barındıran bu alanlar, toplumsal belleğin, yaşanmışlıkların ve hikayelerin taşıyıcısı olmuşlardır ve olmaya devam edeceklerdir.

Coğrafyacı Tim Cresswell (2009) yer teriminin 1970'li yıllardan itibaren "bir dizi anlam ve atf elde etmiş olan belirli bir yer olarak kavramsallaştığını" belirtmiştir. Cresswell'e (2009) göre:

Cresswell, T. (2009) "Place". In N. Thrift & R. Kitchen (Eds.), International Encyclopedia of Human Geography Vol 8 (s. 169-177). Oxford, UK: Elsevier.

Yer, konumu, "mahal"i ve yer hissini bir araya getiren anlamlı bir alandır. Konum, yerde belirli koordinatlarla ve diğer konumlardan uzaklığıyla ifade edilebilen mutlak bir nokta anlamına gelir ve yerin "nerede" olduğuna işaret eder. Mahal, sosyal ilişkiler için fiziksel çevreyi ifade eder – bir yerin nasıl görüldüğüdür. Binaları, sokakları, parkları ve yerin diğer tüm somut ve görülebilen yanlarını içerir. Yer hissi, yer ile ilişkilendirilmiş daha muğlak anlamları yansıtır: Duygular ve yerin uyandırdığı hisler. Bu anlamlar bireysel ve kişinin geçmişıyla ilgili olabilir veya bunlar paylaşılabılır. Yerin paylaşılan hisleri, temsile ve aracılığa bağlıdır. "Kalküta" "Rio" veya "Manchester" yazdığımızda mesela, bu [yerler] henüz oralarda bulunmamış olanlar için bile bir anlam ifade eder - filmler, edebiyat, reklam ve diğer tüm araçlar sayesinde kurulmuş bir anlamdır bu.

Cresswell'in (2009) yer tanımının özelliği üç katmanlıdır: ilki coğrafi konum, ikincisi fiziksel varlık ve karakter, ve son olarak yere atfedilmiş anlamlar bütünü. Üçüncü katman öznel olacağı gibi bir grup insan tarafından da paylaşılabılır. Cresswell (2009) "herhangi bir mekanda maddesellik, anlam ve pratik ile karşılaştığımızı" söyler.

Restorasyon ve mimari koruma disiplininde, miras alanlarının fiziksel varlığını korumak için ileri yöntemler geliştirilmiştir. Öte yandan, yerin anlam, hikaye ve anı gibi maddesel olmayan bileşenlerinin analiz edilmesi ve bu bileşenlerin fiziksel çevreyle bütünleşik olarak korunması konusunda daha az çalışma mevcuttur.

İnsanlar ve (hem bireysel hem de toplumsal) hikayeler, yerleri, mekana yeni anlamlar katmak yoluyla dönüştürürler. Yerin somut olmayan niteliklerini çalışabilmek için yer ile yakın ilişkide olan insanların görüşlerini ve duygularını anlamak çok önemlidir. Mekanın insanlar üzerindeki geçmiş ve şimdiki yansımaları mekanın kültürel anlamını oluşturur.

1999 yılından bu yana birçok kez revize edilmiş olan Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1999), kültürel anlam terimini şöyle açıklar:

ICOMOS (1999) "The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance-The Burra Charter". https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA_CHARTER.pdf

Anlam yerin ne ifade ettiğini, belirttiğini, uyandırdığını veya açıkladığını gösterir. Anlam genellikle sembolik nitelikler ve hatıralar gibi somut olmayan içeriklerle ilişkilidir.

Kültürel anlam geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihsel, bilimsel, sosyal veya manevi değerleri ifade eder. Kültürel anlam terimi miras önemi ve kültürel miras değeri terimleriyle eş anlamlıdır. Kültürel anlam, yerin içinde, dokusunda, özelliklerinde, kullanımında, kurumlarında, anlamlarında, kayıtlarında, ilgili yerlerde ve ilgili nesnelerde gömülüdür. Kültürel anlam yerin devam eden tarihi sonucu değişebilir. Yerler farklı bireyler veya gruplar için değişen anlamlar içerirler. Kültürel anlam anlayışı yeni bir bilgi sonucu değişebilir.

2005'te Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Faro Sözleşmesi'nde (Avrupa Konseyi, 2005) "herkesin, bireysel veya toplumsal olarak kültür mirasından yararlanma ve onun zenginleşmesine katkıda bulunma hakkı" olduğu belirtilmektedir. Buna göre sözleşme, kültürel mirası, barışçıl bir şekilde birlikte yaşamayı kolaylaştırmak için bir araç olarak öne çıkararak, farklı topluluklar tarafından aynı kültürel mirasla ilişkilendirilmiş çatışmalı değerler varsa, yorumların çeşitliliğine ve uzlaşma süreçlerine saygıyı teşvik eder.

Belirli bir yer hakkında insanlardan hikayeler toplamak araştırmacılara fiziksel çevrede var olan birçok anlamın, tarihsel olaylara farklı bakış açılarının ve mekanla ilişkili toplumsal ve bireysel hatıraların en azından bir kısmını yansıtan bir veri bankası sunar. Anlatılar görüşlerin çoğulluğunu ve çeşitliliğini yansıttığından dolayı, anlatıları analiz ederek miras değerlerini tanımlayan miras uzmanları, yöneticiler ve uygulayıcılar, kültürel mirasın korunması, yorumlanması ve sunumu için daha esnek ilkeler oluşturabilir. Bu durum, yerlerin somut ve somut olmayan özelliklerini hikayeler, anılar ve bu tür yerlerin kullanımları üzerinden araştıran yeni araştırma yöntemleri geliştirilmesinin yeni fırsatlar doğuracağını işaret etmektedir.

Bir kentsel miras alanının somut olmayan niteliklerinin tanımlanması, belgelenmesi ve analiz edilmesi: İstanbul Kara Surları Örneği

"İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği" başlıklı projemizde, biz -farklı türlerde miras uzmanlarından oluşan takımımız- projeyi başlatmış ve projenin amaçlarını çerçevelemiş olsak bile; kültürel mirasın aşağıdan yukarıya yorumlanması yaklaşımını mümkün olduğunca takip etmeye çalıştık. Buna karşın, katılımcıların somut olmayan miras ile ilişkilerini incelemek amacıyla, sanat/tasarım temelli aktivitelerin; ve toplulukları, araştırmalara aktif biçimde katılmaları konusunda teşvik eden etnografik yöntemin birleşimi olan çeşitli yöntemler kullandık. Bu yöntemlerden bazıları, farklı duyuşsal uyarımları kullanarak, çevrelerini görmek, keşfetmek ve somut olmayan kültür mirasının farklı yönlerine odaklanmak için bulunan yeni yollar gerektirmiştir. Bu yöntemler, aynı zamanda, katılımcıların bu miras ve yakın çevresine bağlanmayla, ve toplumsal tarih ve bellek hisleriyle ilgili düşüncelerine, bunun yanı sıra insanların mirasla birlikte yaşam üzerine kişisel hikayelerine ortak bir güven ve saygıyı da gerekli kılmıştır.

Biz, katılımcıları hikayelerini, araştırma ekibi tarafından onlara önerilen araştırma aktivitelerine gönüllü olarak katılmayı seçtikleri derecede paylaşımları konusunda cesaretlendirdik. Hedefimizi yalnızca "somut olmayan mirasın belgelenmesi" olarak değil, aynı zamanda katılımcılarla birlikte bilgi yaratılması hususunda katalizör görevi görecek olan araştırma yöntemleri üretmek olarak da belirledik. Diğer bir deyişle, araştırmacılar olarak bizler yalnızca dışarıda olanları "belgelemek" için sahaya inmedik, aynı zamanda, ikamet edenler, işyeri sit alanında bulunanlar ya da artık başka bir yerde yaşasa da bir zamanlar orada ikamet edenler gibi, miras alanıyla direkt ya da dolaylı ilişkide olan katılımcılarla birlikte somut olmayan mirasın çoklu-katmanlarını keşfetmeyi amaçladık.

Council of Europe (2005) "Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society- The Faro Convention". Council of Europe Treaty Series – No. 199. Faro, 27.10.2005. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199>

Yerin bütün yorumlamaları insan yapısıdır ve bu nedenle hiçbir miras değeri tam anlamıyla "somut" değildir. Miras pratisyeni Dawson Munjeri (2000), somut olanın ikincil olduğunu öne sürmektedir: "Somut olan, yalnızca somut olmayan üzerinden yorumlanabilir."

Munjeri, D. (2000) "Intangible Heritage in Africa: Could it be a Case of 'Much Ado about Nothing'?" ICOMOS Newsletter, Sayı 10, ikinci edisyon (Temmuz). <https://www.icomos.org/newsicomos/news1991/2000-10-2.pdf>

Bu projenin ilk adımı, etnografik ve sanat/tasarım temelli yöntemleri içeren çoklu model yaklaşımı için bir temel oluşturmak amacıyla, sit alanı ve çevresiyle ilgili somut olmayan kültürel miras unsurlarını belirlemek için yapılan mevcut literatür taramasına odaklanan masa başı araştırmaydı. İkinci Kitapçık'ta ("Working with Communities to Revalorise Heritage") ve yürüyüş etnografilerinde açıklandığı gibi, ilk temasın ardından, katılımcıların farklı aşamalarda ve birlikte-üretim aktivitelerinde gönüllü olarak görev almalarıyla birlikte çalışma değişim göstermiştir (Birlikte-üretim aktiviteleri "Community Co-production" başlıklı Dördüncü Kitapçık'ta detaylıca açıklanmıştır).

Yürüyüş etnografilerinde, katılımcılar sit alanı civarında güzergâhlar belirleyerek, araştırmacıları kendileri için önemli olan yerlere götürür ve hikayelerini paylaşırlar. Bu aktiviteler, katılımcıların sit alanı ile ilgili günlük deneyimlerini paylaşmalarına, civardaki güzergâhları şekillendirmelerine, geçmiş hikayelerini paylaşmalarına ve gelecek hakkındaki planları ve isteklerini dile getirmelerine olanak sağlamaktadır. Fotoğraf ve video gibi ortak üretim aktiviteleri, katılımcıların deneyimlerini farklı bir bakış açısı ile ele alarak o güne kadar düşünmedikleri şekilde düşünmeleri için bir katalizör görevi görür. Tasarım araştırmacısı Bill Gaver'in ve ortak yazarlarının (1999) belirttiği gibi, katılımcıların günlük deneyimlerini ele almak ve bunları tasarım sürecinin bir parçası haline getirmek, kendilerini ifade etmek için onlara yaratıcı araçlar sağlayarak "oyun" bileşenleri içerir. Bu yaklaşım, katılımcılara, merak, keşif, araştırılan özne ile kişisel bir ilişki kurma, anlamlı konular bulma ve onları kucaklamaya yönelik ilham vermeyi amaç edinir. Araştırma pratiği, bu deneyimden öğrenmek için oluşan fırsatlardan faydalanır ve -başka bir durumda uzmanlar/araştırmacılar tarafından göz ardı edilebilecek- araştırmayla ilgili yeni konulara yer açılmış olur.

Araştırma süresi boyunca katılımcıların, Kara Surları ile ilgili deneyimlerini ve hikayelerini paylaşma ve bu hikayelerini tarihten, kültürel peyzaja, seslere ve sit alanı hakkındaki kendi anılarına kadar çeşitli katmanlarda dile getirme konusunda bir hayli istekli oldukları görülmüştür. Araştırma ekibi, katılımcılara projenin çerçevesini ve araçlarını sağlama dışında içerik yaratımına olabildiğince müdahale etmemişlerdir. Bu birlikte üretim aktiviteleri aynı zamanda, katılımcıların Kara Surları'nın anlamlarının bazen öznel yorumlamasını da teşvik etmiştir.

Kullanılan bir diğer yöntem ise "Fotoses" yöntemi olmuştur (McIntyre, 2003). Bu yöntemde katılımcılar ile görsel sanatçılar bir araya getirilmiş, onlara Kara Surları'nı ve bu çalışmada ifade ettikleri çevreyi fotoğraflamaları için kameralar verilmiştir. Bu fotoğraflar, katılımcıların sit alanıyla ilişkilerini ve bakış açılarını belgeledikleri dijital kaynaklara dönüşmüştür. Bu yolla, içerik direkt ve görsel biçimde katılımcılar tarafından çoklu miras yorumlama yaklaşımına cevap verecek şekilde üretilmiştir. Kara Surları ve çevre ile ilişkilerini kendi bakış açıları üzerinden ortaya koyan katılımcılar (fotoğraflar aracılığıyla) birlikte üretim aktivitelerine yeni boyutlar katmışlardır. Katılımcılar düzenli atölye çalışmalarında görsel sanatçılarla bir araya gelerek, kendi çektikleri fotoğraflar üzerinden deneyimlerini paylaştıklarında, fotoğraflardaki görsel detaylar onların sit alanındaki kişisel geçmişleri konusunda yeni yorumlar ve öykülere olanak tanımıştır. Hem araştırma sürecine hem de katılıma vurgu yapan bu yaklaşım, kendi çevrelerini daha fazla benimseme noktasında topluluk üyelerini teşvik etmiştir.

Gaver, W., Dunne, T. and Pacenti, E. (1999). Cultural Probes. ACM Interactions, 6, 21 – 29. Retrieved from <http://interactions.acm.org/archive/view/jan.-feb.-1999/design-cultural-probes1> (Erişim tarihi: 28 Kasım 2018).

McIntyre, A. (2003) "Through the Eyes of Women: photovoice and participatory research as tools for reimagining place". Gender Place and Culture, 10 (1), 47-66.

Bu süreçte, CBS'nin kullanımı için kameraların coğrafi koordinatları kayıt edecek teknik donanımına sahip olmaları önemli olmuştur. Ayrıca, katılımcılar fotoğraf çekerken, görüntülemeyi seçtikleri görseller ile ilgili düşüncelerini kaydetmek, bu fotoğrafların ilk elden yorumlanmalarına sahip olmak için önemlidir. Bu, katılımcıların fotoğraflar üzerine ses kaydı ya da günlük tutmalarıyla da yapılabilir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri'ni (CBS) Somut Olmayan Kültürel Niteliklerin Analizi İçin Kullanmak

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), coğrafi referansı olan bilgileri içeren ve analiz eden mekansal bir veri tabanıdır. Geniş uygulama alanları içerisinde, CBS genellikle, kentsel koruma yönetimini de içeren kent yönetimi amaçları için kullanılır. CBS'in yüksek miktarda veriyi kolayca analiz etmesini ve kolayca güncellemesini sağlayan zengin mekansal analiz araçlarına sahip olması, onu kent ortamının değişken doğasını izleme ve analiz etmeye çok uygun, avantajlı bir araç durumuna getirir.

Miras alanının somut olmayan niteliklerinin araştırılması kapsamında kullanılan yöntemlerden birisi sit alanı ile ilgili anıları, anlatıları ve görüşleri toplamaktır. Sit alanı ile ilgili insanlardan toplanan hikayeler miras alanında yer alan birçok konum ile bağlantılı yüksek miktarda bilgi içerirler. Bu amaçla hazırlanmış uygun bir altlık haritada, hikayelerden çıkartılan konum bilgisi içeren anlatıların haritalandırılması, araştırmacıların, bir mekanın somut ve somut olmayan karakterleri arasındaki bağlantıyı analiz etmesini sağlar.

Altlık olarak kullanılan harita, fiziksel ortamın tüm bileşenlerini ve kültür varlığı olarak tescilli eserleri gösterecek biçimde hazırlanmalıdır: anıtlar, konutlar, sokaklar, ulaşım sistemleri, tescilli yapılar, miras alanlarının sınırları, yeşil alanlar, mezarlıklar vb. Ardından, hikayelerden elde edilen belirli konumlarla ilişkilendirilebilen alıntılar haritada nokta olarak gösterilirler. Her bir nokta, bu konum ile ilgili hikayenin ilgili kısmını temsil eder. En sonunda, mekansal ve metinsel sorgulamalara (içerik ile ilgili sorgulamalar) göre analiz edilebilen –örnek olarak hangi hikayeler anlatıldı, hangi anılar hatırlandı, yapılan yorumlar, nerede ve kim tarafından gibi- birçok noktayı içeren bir CBS haritası üretilmiş olur (Şekil 1, Şekil 2).

Toplanan öyküler aracılığıyla somut ve somut olmayan özellikler arasındaki bağlantıyı analiz etmek için, veri tabanının tasarımı ve katmanları büyük önem taşımaktadır.

[Şekil 2] GIS map with many dots

Bu kitapçığın temel mesajları şöyledir:

- Somut olan ve somut olmayan miras iç içe geçmiş, bir bütünün ayrılmaz iki parçasıdır. Miras, yalnız onların bir karışımı değil, insanları ve onların kendileri için önemli olan toplumsal belleklerini oluşturan anlamları da içeren bir alışımıdır.
- Somut olmayan miras bir mekanın anlamını ve o mekanı nasıl değerlendirdiğimizi belirler.
- Somut olmayan miras toplum temelli bir değer, yaşayan bir varlıktır. Toplamlar, gruplar ve bireyler somut olmayan mirası yaratırlar ve onun bir parçası olurlar.
- Yerel halkın katılımı, somut olmayan mirasın daha geniş ve daha kapsamlı bir şekilde tanımlanması ve bunun gelecek nesillere aktarılması için çok önemlidir.
- CBS, araştırmacılara ve uygulamacılara, somut ve somut olmayan miras arasındaki ilişkileri tespit etmek için özel bir haritalandırma, modelleme, analiz ve görselleştirme ortamı sağlar.

Bu kitapçık serisi, İngiltere'deki Newcastle Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi'nde çalışan araştırmacılardan oluşan uluslararası bir ekip tarafından kültürel miras konusunda mahallelilerle çalışan kişilerin kullanımı için üretildi.

Bu kitapçıklarda ele alınan konular, "İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak – Kara Surları Örneği" adlı araştırma projemize dayanmaktadır. Kitapçıkların amacı, deneyimlerimizden öğrendiklerimizi paylaşmaktır. Proje süresince, genellikle resmi kültürel miras söylemlerinde yer almayan mahallelerde yaşayanların anlatılarını, kültürel miras alanlarına nasıl anlam verdiklerini ve bu anlamların marjinalleştirme ve ötekileştirme öyküleriyle iç içe geçtiğinde nasıl şekillendiğini öğrenmeye çalıştık. Projemiz, İstanbul Kara Surları ve çevresinin "çoğul kültürel mirasını" araştırdı. Milattan sonra beşinci yüzyıla dayanan bu UNESCO Dünya Mirası, Marmara Denizi ve Haliç arasındaki altı kilometrelik bir hat boyunca uzanarak Tarihi Yarımada'nın sınırını belirlemektedir. Bu alanın kültürel mirasını daha "çoğulcu" bir biçimde el almak amacıyla proje boyunca etnoğrafik çalışmalar yürüttük, mahalle sakinleriyle 'birlikte üretim' çalışmaları gerçekleştirdik ve kültürel prodüktörlerle bu anlatıları hep birlikte ele aldık. Proje süresince, kültürel miras konusunda çalışan İstanbul'daki resmi kurumlarla bulgularımızı paylaşarak ilerledik. Bu çalışmalarımızla kültürel mirasa toplumun katılımının değeri ve yöntemleri konusundaki akademik çalışmalara da katkı yapabilmiş olmayı ümit ediyoruz.

<http://pluralheritages.bilgi.edu.org/>

Kitapçık 1: Yerlere ve Geçmişlere

Ait Farklı Deneyimler

Christopher Whitehead

Kitapçık 2: Toplumla Çalışarak

Kültürel Mirasa Yeni Değer

Atfetmek

Christopher Whitehead

Gönül Bozoğlu

Kitapçık 3: Bellek Haritaları

Oluşturmak

Tom Schofield

Gönül Bozoğlu

Figen Kıvılcım Çorakbaş

Kitapçık 4: Kültürel Miras

Yorumlamasında Birlikte Üretim

Çalışmaları

Tom Schofield

Christopher Whitehead

Kitapçık 5: Kentsel Mirasın Somut

Olmayan Kültürel Niteliklerini

Anlamak ve Belgelemek

Figen Kıvılcım Çorakbaş

Zeynep Kunt

Elif Acar Bilgin

Kitapçık 6: Kentsel Dünya Mirası

Alanlarında 'Üstün Evrensel Değer'i

Yeniden Düşünmek

Ayşegül Yılmaz

Asu Aksoy

Christopher Whitehead

Kitapçık Tasarımı

Daniel Foster Smith

Türkçe Metinlerin Editörleri

Ayşegül Yılmaz

Saadet Gündoğdu

İngiltere ekibi:

Christopher Whitehead, Tom Schofield, Gönül Bozoğlu, Daniel Foster-Smith

Türkiye ekibi:

Asu Aksoy, Ayşegül Yılmaz, Zeynep Kunt, Figen Kıvılcım Çorakbaş, Serhat Sarı, Saadet Gündoğdu, Elif Acar Bilgin

**İstanbul
Bilgi Üniversitesi**

LAUREATE INTERNATIONAL UNIVERSITIES

"İstanbul'un Dünya Miras Alanlarını Çoklu Perspektiften Yorumlamak: İstanbul Kara Surları Örneği" araştırma projesi, TÜBİTAK Katip Çelebi ve AHRC Newton fonu işbirliği kapsamında yürütülmüştür (fon kodları 116K830, AH/P005810/1).

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 Uluslararası Lisansı kapsamında lisanslanmıştır.

© 2018 Newcastle Üniversitesi, İngiltere ve İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye

